

Др Бранко ПОПОВИЋ

КРАЉ НИКОЛА КАО БЕСЕДНИК

1.

Беседнички прилози Краља Николе први пут су заједно објављени у четвртој књизи Краљевих *Цјелокућних дјела* (Обод, Цетиње, 1969) под насловом *Говори*. Приредио их је, написао уз њих предговор и напомене, добар познавалац Краљевог живота и стваралаштва – Саво Вукмановић. Приређивач је сакупио и у четири групе (хронолошки) сврстао 128 владаревих важнијих беседничких прилога. Ти се прилози, међутим, једноставније виде подељени у две групе. Прву чини 80 (претежно краћих) пригодних и свечаних прилога, а другу 48 (нешто дужих) војно-политичких и државно-парламентарних говора.

У књигу Краљевих *Говора*, Вукмановић је укључио разноврсне облике дворског комуницирања, од којих неки, строго узев, не припадају *говорничком* у ужем смислу речи. Ту „рубну” подврсту беседништва чине краћи прозни састави у виду телеграфских порука, честитки, захвалница, саучешћа; затим поздравне речи и дипломатске учтивости упућене страним посланицима. У *Говорима* су чак унете и три владареве песничке поруке. Разуме се, има реторичности у свим тим краћим прозним и песничким порукама, и има разлога да се запишу и објаве, али се Краљево беседништво изворније и снажније изражава, боље види, у његовом непосредном обраћању народу, главарима и војсци. Стога ће се у овом раду размотрити само жанровски најчистији беседнички списи.

Из самих текстова *Говора* не могу се реконструисати сви елементи *пријаве* (говорник – говор – слушаоци), који, тек здружени, чине говорну ситуацију. Невидљиво је реаговање публике: начин пријема, опсег прихватања и провођења говорних порука. Саме речи говорникове не откривају глас и гест беседников, не показују реторову физичку фигуру и „флуид” њеног дејства на публику у непосредној говорној комуникацији.

Међутим, приређивач *Говора* наводи неке Краљеве говорничке одлике: „Никола је био (...) физички угледан, импозантан и достојанственог држања, он је својом појавом и ријечју освајао и одушевљавао слушаоце (...) Он је (беседе) изговарао сугестивно, топло и непосредно, са звонким и модулираним гласом,

без патоса, али са много заноса и акцента, попраћене још понекад и лаким гестом. За њега је изгледало као да импровизује своје говоре и да последије сваке изговорене реченице тражи нове мисли са новим надахнућем.”¹

Како и приличи владару, Краљ Никола је беседио у особито важним, изузетним околностима. Прецизније речено, записивани су и објављивани само они владареви говори који афирмишу говорника и позитивно репрезентују његову владавину, династију и државу. Стога и најтипичнија заједничка (идејна и стилска) својства његових беседа долазе од изузетности прилика у којима су казиване. Прилике су претежно поларизоване: на врло *свечане* и веома *драматичне*. Тон је у оба случаја повишен, примерен слављу или ратничком зову, – па се и говори слављенички усхићено, односно витешки узносито. Уместо обиља аргумената, даје се обиље похвала слављеницима или (у ратним порукама) нуди преобиље похвалних подстицаја будућим ратницима. (Видевши и сам да претерује у похвалама, Краљ ће се у једној беседи кориговати: „Еј, ја се занијех сад мало, па се бојим да ми се не рече да ласкам.”)² Уистини, добар део Краљевих говора засићен је том реториком „занесености”.

Опште је место *реторике самоодржања малих* да увећавају свој значај и заслуге.

Ј. Ј. Змај је кликтао: „Песма нас је одржала /њојзи хвала!” Разуме се, била је то *похвална*, родољубива песма. И беседе су следиле тај самољубиви тон, увећавајући претежно моралне заслуге свог маленог народа. Ретке су беседе прногорског владара у којима се не спомиње маленост своје државе и малобројност свог народа. Али се – као контраст и као равнотежа том удесу – истиче духовна (морална) величина, достојанственост и витештво народа и државе. То наглашено истицање духовних вредности саставни је део одбрамбене стратегије држава малог народа. Краљ, дакле, не скрива малености свога народа и његових снага, али као компензациону вредност (често претерујући) наглашава народне врлине: храброст, слободољубивост, великодушност, постојаност у вери и српском националном опредељењу, оданост домовини. Ретко ће употребити реч народ без позитивних атрибута и интимистичке идентификације са њим. (Каже: мој народ, мој добри народ, мој витешки народ итд.)

Краљ се ређе него што препоручује реторика служи *примером*. Он, истина, помиње места чувених битака и победа, славећи витештво *народа* у њима, али – сем неких својих предака и рођака – готово не помиње подвиге појединаца у биткама, па макар они били војводе и сердари. Према духовној величини народа стоји Он, господар народа. Или, гдекад, испред и изнад народа. Једанпут ће

¹ *Целокупна дјела Николе I Пејровића*, књ. IV, *Говори*, Обод, Цетиње, 1969, стр. 10.

² Исто, стр. 35.

допустити народу да достигне владареве заслуге, па ће рећи: „Признајем да је заслуга мога народа у истој мјери колико и моја”.³ Но, истицање владарева ЈА заједнички је реторички манир свих владарских беседа.

Говорникова лична скромност само се једанпут експлиците јавља, кад на похвалу позоришног успеха *Балканске царице*, ту драму назове „моје дјелце”.⁴ Али и то је реторички манир охолих.

2.

Пре него се аналитичкије проуче владареве беседе треба нешто рећи и о статусу владара-беседника и статусу његове беседе. Као и у много чему другом, владар и у беседниковању заузима привилегован статус. Док други говорници стичу ауторитет снагом и лепотом своје беседничке мисли, владар започиње беседити снагом већ освојеног ауторитета. Владар је унапред овладао публиком, па се и у беседама држи као да је божји изасланик међу смртницима, којима не мора нудити процењиве аргументе, него изриче обавезујуће заповести. Стога владарска беседа има почесто само церемонијални карактер и одвише клишетирану форму. У њој се и обичностима придаје незаслужена узвишеност. А кад беседа потиче још и од песника, какав је и Краљ Никола био, онда се (патетиком и метафориком) до неприродности узвисују државне свакидашњости и дворске приватности.

Бројни Краљеви савременици величају његове ораторске способности. Најдаље је у похвалама отишао Краљев секретар Милош Живковић кад је рекао да није било Србина у нашој историји који је „имао такав елан у говору и писаној ријечи као Краљ Никола”, тврдећи при томе да су Краљеве депеше-честитке биле нешто „најљепше у Европи XIX вијека”⁵ Секретар је, разуме се, претерао у похвалама. То је типичан пример поданичког мишљења. (Постоје, наиме, три типа *некритичког* просуђивања наших владара: *поданичко*, *оданичко* и *мишско*. У поданичком односу, он је Велики Господар, Вожд. У митском обрасцу просуђивања од кнеза се прави цар; уместо Кнез Лазар, каже се Цар Лазар.)

Пошто се овде тежи *критичком* просуђивању, мора се поставити пресудно питање: јесу ли беседе оригинална владарева дела? Наиме, почесто је сумњиво порекло владарских беседа. Потиче ли беседа (изворно) из владареве главе, или

³ Цитирано дело, стр. 189.

⁴ Исто, стр. 222.

⁵ Исто, стр. 8.

из глава службеника дворске канцеларије? Небитно је, при томе, чијом је руком беседа писана и чијим трудом објављена.⁶

Добро обавештени Саво Вукмановић каже: „Једино када се радило о пријестоној бесједи, онда су у њиховој редакцији учествовали и тадашњи министри из владе”.⁷ То значи, да се највећи део прилога које садрже Краљеви *Говори*, може сматрати оригиналним творевинама Краља Николе. Вукмановић наводи и једно аутентично сведочење: „Прокламацију за Балкански рат, која је веома дивна, као да је писана за какву антологију, Краљ Никола је, како признаје секретар Живковић, написао пред њим у свом кабинету и то за пола сата. Они су само прије тога разговарал о идејама у њој”.⁸ Вукмановић помиње и сведочења Сима Поповића, „који је, као пјесник и политички сарадник, био врло близак књазу Николи”. Према Вукмановићу, Поповић у мемоарима за Књаза Николу каже: – „да је 1896, приликом посјете Београду, своју здравицу Александру Обреновићу сам написао и да није дозвољавао ни једну ријеч у њој да му се измијени”.⁹

За објективну оцену Краљева беседништва најразложније је анализovati баш те, (осведочено) аутентичне беседе.

Али пре вредновања ваља још проблематизовати статус владарских беседа и директније изложити начела просуђивања.

3.

Реторика је већ у прошлом веку била на злу гласу. Тако је један облик слаткоречиве демагогије погрдно назван – *џуком реџориком*. Та изопачена реторика имала је два уочљива вида: 1. красноречиво празнословље (или: добро упакована празнина) и 2. естетизована, ефектно дизајнирана обмана.¹⁰ У дворским беседама почесто је негована та углађена и речита обмана. Уз максимално неговану учтивост – максимално скривана неискреност. У лепом телу беседе борава сумњив дух. То нејединство „духа” и „тела” – дискредитује *дипломатске* беседе. Сем ако се следи *трибалистичка* логика, по којој је *добро* оно што нама користи, а *зло* оно што иде у прилог нашем противнику. (Формула је, отприлике, оваква: *добро* је кад ја теби украдем овцу, а *зло* ако ти то мени учиниш!).

⁶ Испод имена „Највећег сина наших народа и народности” наређано је 40 (четрдесетак) томова! Поданици су „Великом Вођи” даривали и ауторство.

⁷ *Говори*, стр. 9.

⁸ *Говори*, стр. 9.

⁹ *Говори*, стр. 9.

¹⁰ Gerard A. Hauser каже: “Rhetoric is discourse by design” (Реторика је „дизајнирани” говор), *Introduction to rhetorical theory*, Harper & Row, Publishers, New York, 1986.

Морално је неприхватљиво суђење по моделу: добра је *наша* успешна демагогија, а лоша – ка нама усмерена и ефектна – *тјуђа* обмањивост. Дипломатско-политички дискурс је особен по томе што је „енигматичан”. Парадокс је у томе што дипломата говори да би сакрио своју праву мисао, а да би кроз „маглу” саговорникових фраза наслутио његову, такође скривану мисао.

Како, дакле, просуђивати Краљеву дипломатску (поздравну) беседу упућену изасланику турског цара – Сулејман-паши, у којој захваљује на одликовању од султана? Тамо стоји и оваква реченица: „Ја и моја породица врло смо стога захвални и одзивамо се томе топлим жељама за срећу и напредак његовог царског Величанства и његових народа”.¹¹ Дакле, владар Црне Горе жели „срећу и напредак” цару и његовом народу, иако – како стоји у великом броју других Краљевих беседа – управо против тог цара и против тог окупаторског народа – треба и даље водити ослободилачке ратове и тако „видати” косовске и покосовске ране. Одликовани беседник – узвраћа „одликујућим” речима. То узајамно даривање – медаљама и речима – има функцију умирног обреда; то је вербални ритуал ратног предаха. То је година 1886. Требало је предахнути, те сабрати снаге за оружани (невербални) окршај 1912! Беседа је, дакле, степеница на стратегијској (ратној) паузи. Има функцију заваривања, одвлачења пажње опасног непријатеља. Процењивана према степену остварења те *функције* (заваривања), беседа је успешна. Морални обзир међуљудског комуницирања скрајнути су, по неписаном правилу обеју страна, учесница у размени обмањујућих порука. Стилска својства беседе задовољавају жанровске захтеве дипломатског комуницирања, тј. својства *демагошке вербалне игре*.

Цитираћу сад „Одговор на здравицу Краља Александра” Обреновића (казан на Видовдан, 1896. у Београду). Наводим само карактеристичне одломке из здравице „драгоме брату”:

„ (...) Похитах теби у госте, и ево ме данас уз твоје раме, краљу и брате драги! Ево ме у твојој Србији, у твојој престоници, у твојем сјајном двору, ка’ што се каже: из дома – дома дођох, подносећи ти братски поздрав јужнога Српства, Црне Горе – Зете Балшића, Црнојевића и дома мога стране у којој се непрекидност српске самосталности вјерно и срећно очува са много жртава и прегнућа.

И дођох ти на Видовдан! А што баш овај дан изабрах, дан прије кобни за наше српско племе?! Изабрах зато да га мили наш народ не проведе у сјети, као многе до данас. Од Лазара на овај дан он се сјећа свих мука својих, страдања и робовања свога (...)

И данас на уставке видовске, драги мој брате, пред лицем милога нам Српства, поднашам ти *израз чист и најпрви зрак сунца* којим је јутрос врх мога

¹¹ *Говори*, стр. 21.

Ловћена обасјао; израз оне благословене слоге и љубави, које народ жели да међу нама постоји. Загрљене и слогом спојене, нас ће добри српски народ (...) благосиљати.” (Подвлачио Б. П.)¹²

Сам беседник квалификује свој „израз” као чист. Чист – од чега? Од неискрене говоранције, од „задњих” мисли. Хоће рећи: говорим то што најискреније мислим, а мислим и говорим чисту братску љубав, прижељкујем слогу и срећу. Ми додајемо: израз је *стилски*, доиста, чист, реторички пробран, примерен приликама и, рекло би се, делотворан. То нам говори сам *шексѝ* беседе.

Међутим, текст прате *коментари* сведока. Мемоарист Симо Поповић (од кога смо сазнали да беседник није дао му други измене „ни једну ријеч” и који је био наклоњен господару Црне Горе) добар део своје књиге посветио је „подземним махинацијама” Николе I Петровића против србијанских владара. У свом спису „Лик Краља Николе у мемоарима Симе Поповића”, Јован Чађеновић каже:

„Књажеви говори, писма, прокламације упућени српским владарима који говоре о књажевој љубави, братству и добрим жељама били су лицемјерни, иза топлих ријечи крила са мржња, злоба, тежња за уништењем или уклањањем супарничких династија. Књаз је помоћу кћери у Русији онемогућио краљу Александру и његовој жени пријем код цара и царице, што је можда изазвало или убрзало њихово убиство.”¹³

Из самих *шексѝова* цитираних беседа (двеју „пријатељских порука” двојици владара – турском цару и српском краљу) не можемо открити њихов дубљи подтекст, њихов прави, „чисти” смисао. Тек *контекст*, тек „осветљења” из околних текстова демаскирају их и сведе на украсно „паковане” обмане. Тадашњи Књаз Никола обојицу владара сматрао је својим непријатељима: Турчина – непријатељем беседникова народа и државе, а Србина – конкурентом, дакле династичким непријатељем у „трци” за освајање свесрпског владарског трона. Вођен истим агресивним нагоном, „успављивао” их је порукама добре воље, не би ли их – кад сазру услови – могао на препад победити.

Ова мала анализа показује да није сасвим био у праву Ролан Барт кад је тврдио да је „реторика онај слој језика који се најбоље подаје тумачењу”.¹⁴ Сем, уколико под реторичким слојем језика подразумева само (од смисла ослобођену) спретну – игру речима.

¹² *Говори*, стр. 41-42.

¹³ Цитирано према Чађеновићевом рукопису, стр. 6.

¹⁴ *Ролан Барти љо Ролану Бартију*, Светови, Нови Сад, 1992, стр. 113.

4.

У малочас анализованим (раз)говорима непријатеља било је *реда* и сагласја само у површинским слојевима језика. Међутим, био је то ред (претежно стилски) који искривљује суштину. Такви „украшни” производи „пуке реторике” – и кад вербалном вештином ефектно испуњавају намере беседника – не заслужују позитивну оцену.

Размотримо сад карактеристичне Краљеве беседе *ујућене њријашељима* – свом народу, главарима и ратницима – у којим (беседама) није било потребе за демагошким „замагљивањем”.

Текстове *уметничке* и *рејторичке* прозе обједињује слична усмереност ка вештини обликовања језичке материје. Разликују се по томе што су реторички текстови в е ш т одговор на изазов једног тренутка и, по правилу, не трају после ситуације која их је провоцирала; права уметничка проза, међутим, није спутана временом, она је – како се то с мало претеривања каже – окренута вечности.

Највећи део Краљевих беседа – а особито оне у којима се обраћа сопственом народу – вешто је обликован. Та се вештина каткад ближи уметности.

Цитираћу поруку „скупштини војничких и грађанских главара”:

„Није могућно да ће Турска у последњем часу уступити и задовољити Црну Гору. Али дође ли до тога, доћи ће једино тако, ако Црна Гора покаже готовост и одлучност да за част своју потегне мач. Ко моли, домоли. Али је слађе и чистије извојевано, него измољено. Ми нијесмо ни досада никада о ничијој милости живјели, него вазда од памтивијеска о својој муци и пушци. У приликама, у којима се данас находимо, нама не иде да смо скрушени и скромни ни пред силама европским, ни пред Турском. Нијесмо ми дужници, но се нама дугује. Такнута нам је част. Не поврате ли нам је свијетлу, освијетлићемо је сами. Све за образ, а образ ни за шта. Наша је данас: десница на мач! А кад дође ура, коју ћу вам ја казати, онда: мач из корица!”¹⁵

Овако се говори људима који беседника „у пола речи” разумеју: кратко, једноставно, пословичким говорним „формулама” саплеменика. Тако се поручује *својима* – без реторичких магли којима се скрива обмана, али са пословички „брушеним” изразом у којем је народна мудрост очувала заветне вредносне поруке предака. Врховни императив је: „Све за образ, а образ ни за шта!” *Мач* је средство самоодржавања у „вучјим временима”, али је и *џоворна фиџура* којом се најављуј *раш*. Беседников израз обилује значењским контрастима (извојевано – измољено) и звучним паралелизмима (скромно – скрушено; „о муци и пу-

¹⁵ *Говори*, 153. Говор је одржан јануара 1875, после „подгоричког покоља”, с циљем да „уздржи огорчење Црногораца који су једва чекали да што прије ударе на Турке”.

шци”). Израз је, уз то, елиптичан, а метафоричне заповести „расту” градацијски („данас: десница на мач!”; „сутра: мач из корица!”).

У овом је говору с мало речи казано много. Нема несагласја између израза и израженог. У њему *ред* не искривљује *суштинину*. Говорник се усредсређује на предмет (*in medias res*). Казује, али не показује (само) себе. Функционалност казаног је скоро максимална. Таква је беседа – близу узорне.

Анализоваћемо и „Прокламацију Црногорцима уочи Балканског рата”. По сведочењу Краљева секретара Живковића, Краљ ју је „написао пред њим у свом кабинету за пола сата”.¹⁶ Прокламација је писана 26. септембра 1912. и обухвата 70 редова текста (штампаног у *Говорима*, а на странама 116, 117. и 118).

Владар непосредно призива своје *рајџнике*: Црногорци!“ Поновиће такво призивање после сваке заокруженије деонице беседе (укупно четири пута). То понављано ословљавање публике јесте – *рајџни зов*. Већ после *уводног дела* беседе одређена је тријада говорне ситуације: говорник – говор – публика. *Владар беседи рајџницима*:

„Тужни вапај... допире из Старе Србије (...).”

„Дужност и љубав рода налажу вам да похитате браћи у помоћ”.

„Моје наде ће се (...) без проливања крви Срби у Турској ослободити мука, не остварише се, те сад (...) не остаје ми до латити се сабље (...).”¹⁷

Ови одломци *џролога* јасно истичу *разлоге* и *циљ* ратовања. Дужност је – макар се ратовало – браћу ослобађати ропства!

У *средњинном* делу беседе развијају се, дубље мотивишу, разлози ратовања и убедљивијом аргументацијом показују све условности које најављују ратну победу, уздижу славу ратника и углед домовине:

„У нас је правда (...), па што Бог да и срећа јуначка.

За мнош, јуначи, да руку пружимо браћи у невољи (...).”

„Нијесмо сами. С нама је Бог, с нама су балканске хришћанске краљевине (...).”

„Смјелост (је) ухватити се у коштац са једном великом царевином, али то баш приличи мојем витезу, мојем Црногорцу (...). Пратиће нас симпатије образног свијета, свега нашега српскога рода и осталог Словенства, а витешке руке са мачевима пружају нам краљеви Србије, Бугарске и Грчке, чији су народи у овоме светоме предузећу с нама збратимљени. (...).”¹⁸

Шта су темељи победничке наде? Пошто је на страни Црногораца *џравда*, наклоњен им је и *Боџ* и *срећа* јуначка! Али поротив „велике царевине” с њима

¹⁶ Наведено према Вукмановићевом предговору *Говорима*, стр. 9.

¹⁷ *Говори*, 116.

¹⁸ Исто, 117.

су још: осведочено борачко витештво и – мада последњи, најјачи ослонац – савезничке балканске државе.

Ейлоџ беседе, сав у екстази, језгровито је обновио полазишне циљеве и аргументе. Лексичко – ритамска понављања и звучна сагласја у владаревом говору као да – имплиците – најављују одзивни ехо сагласних ратника.

„Црногорци!

Вашим мушким кроком похитајте *онамо* *џдје* се страда, *џдје* се мучи, *џдје* се плаче. *Нека* повезана браћа старосрбијанци час прије угледају ваше славне барјаке; *нека* рекну: *'Ево браће, ево осветника (...); ево синова Црне Горе (...)'*”.

„*Нека* се благословом божјим и св. Петра Цетињског и свих наших светаца остваре снови из ране моје младости, кад сам пјесмом наговјештавао овај знаменити дан и загријевао српске груди вјером да оружани морамо поћ’

онамо, 'намо, за брада она!

Живјели Црногорци!

Живио Балкански савез!” (Подвлачио сам понављања.Б.П.)¹⁹

Бојни зов, у поетски интонираном *крају* беседе, – још „зачињен” младалачким стиховима сопствене „бојне песме” – најављује за исход (*крајњу*) победничку песму владаревих ратника. Као и ратна *победа* – и ратна се *беседа* завршава песмом. И структуром беседе антиципира се тријумфални исход рата. Тиме је функционалност беседе испуњена на оба њена плана: у *јовршинским* (стилским и поетским) слојевима израза и у *дубинским* (смиасоним) нивоима поруке.

Здружена су три Краљева дара. *Беседник* и *јесник* оснажују *рајника*. Служе ратном војсковођи. Рат је започет оружјем силовитих речи. Од ратне прокламације се не очекује ништа више.

За процену вредности беседе небитно је – да ли је, доиста, настала „за пола сата”. Такве се судбоносне одлуке (и њихов кључне идеје и изрази) могу носити и обликовати данима пре него се запишу. То што је записано достојно је великог повода.

5.

Приређивач Краљевих *Говора* каже да „своје говоре Никола I није писао по неким реторским правилима”; „понекад су то биле спонтане импровизације”.²⁰ Иако су у беседника -песника импровизације саставни део реторског поступка

¹⁹ *Говори*, 117, 118.

²⁰ *Говори*, 9.

– особито у налажењу успешних метафоричких исказа – анализа Краљевих беседа открива елементе препознатљивих реторских правила. „Опроштајну ријеч на гробу Војводе Петра Вукотића” започиње и завршава скоро истоветним стиховима: „с Чева равна, српска војеводо!” То је топос типично кружне композиције, по којој је епилог само варијација пролога.²¹

У Краљевим беседама препознатљива су три круга утицаја: два домаћа и један страни. Пресуднији су домаћи утицаји: породично беседничко наслеђе Петровића и усмена говорна традиција. Обе гране домаћег наслеђа односе се према доброј речи као према добром делу. Између *рећи* и *учиниши* нема противности. Краљу Николи претходе два (и по речитости) гласовита Петровића: Петар I са својим мудрим *јосланицама* и Петар II Петровић Његош са својим генијалним песничким опусом. Његоша најчешће цитира и парафразира. („Олтар прави на камен крвави”; „Јаје здраво добије сломљено”; „Благо оном ко довијек живи” итд.)²² Обилато се користи пословичком и другом народском фразеологијом. Сем у неким дипломатским и парламентарним беседама нема туђица, нити одвише апстрактне лексике.

Страни реторички утицај долазио је првенствено кроз Краљево француско образовање. У поздраву „Француском адмиралу Пиве-у”, команданту бродова пристиглих у пријатељску посету Бару, Краљ истиче носталгична сећања на своје школовање у Француској:

„Од оног срећног доба у коме се моји драги дани младости стапају са најдражим успоменама; са успоменама које ток времена није био кадар избрисати. Од тога доба па до данас ништа није могло поколебати моју приврженост Француској.

– Никада и ни у једној прилици нијесам се осјећао стран према ономе што се ње могло тицати, *јошићо сам у току више година најчајан од ње душевном храмом.*”²³ (Подвлачио Б.П.)

И владарево реторичко умеће култивисало се „оброцима” те француске „душевне хране”.

6.

С обзиром на висину говорникова положаја с којег долазе његове беседе, владарево се беседништво мора и високим мерилима вредновати. С друге стране, међутим, и алкаво срочена и смисаоно недовољно функционална владарева

²¹ *Говори*, 50-53.

²² *Говори*, 30, 117. и 160.

²³ *Говори*, 58.

беседа – има важности и вредности које превазилазе компетенције реторике. Те су беседе, упркос могућим реторичким слабостима, носиле *судбоносне одлуке*, те, као важни историјски документи, сведоче о зачетку и последицама тих одлука. Разуме се, и реторички битни приговори (о могућем лажном ауторству дворске беседе и о, уобичајеним, дипломатским дволичностима дворског комуницирања), стоје у другом плану при одређивању историјске важности поруке које носе и значаја (позитивних или негативних) последица које су те поруке могле произвести. Најзад, иако је није владар сам срочио, његова беседа носи печат и снагу дејства владареве моћи, те њена документарна, историјска важност није умањена.

Видели смо да се *контекст* неких беседа темељно може протумачити тек уз помоћ *контекстуалног* окружења.

Беседе у којима комуницира са својим народом (главарима, ратницима) добрим делом су схватљиве и без контекстуалних провера. У њима се мање разилазе речено и намеравамо. Међутим, не треба сметнути с ума да је *идеолошки дискурс* – и овде – демагошки утемељен, првенствено подређен прагматичним циљевима династије. Ово је видљиво у Краљевој поруци војсци (6.1 1916) приликом напуштања домовине:

„Болним срцем остављам нашу драгу домовину, али не за вазда. (...) Зато вам предлажем да онај који ме жели следовати, нека пође за мном, пошто ће Црна Гора бити само ондје гдје ја будем.”²⁴

Дакле, „држава -то сам ја!” (L' état – c'est moi!”)

Беседник се иначе труди да лепотом речи покрије могуће „пукотине” између њега и народа. То најчешће постиже максималном *идентификацијом*: „Ваше ране су вазда и моје ране”.²⁵ Он очински ратнике поучава: „Ваша храброст је позната у свијету. Ја вам препоручујем да будете великодушни. Штитите незаштићене: старце, жене, дјецу и рањене”.²⁶ Зна, међутим, да идеализује послушност: „Има једна једина ствар коју вам особито препоручујем да научите, а то је: послушност! (...) Најбоље заповиједа онај који умије најбоље послушати. *Слушајмо се!* – то значи *слажимо се!*”²⁷ Зна да буде благо критичан: „Негдје поодавно рекох: ' Да су ми Црногорци радни као што су храбри, бисмо били и богати'. На моје велико задовољство ја се сваким даном освједочавам, да се тој мојој жељи све више примичете”. А у истој беседи (поводом освећења Царевог моста у Никшићу, 1894) говориће о начину цивилизацијског напредовања Црне

²⁴ *Говори*, 143.

²⁵ Исто, 216.

²⁶ Исто, 91.

²⁷ *Говори*, 34.

Горе: „Без скокова, природно, постепено ступамо ка изобразењу и опитности, без повреде наших врлина и добрих обичаја од старине”.

Краљева футуристичка крилатица од пре једног века, да ће се Црна Гора *брзо* „такмичити са Швајцарском” – и данас се још понавља; на жалост, и даље без сасвим уверљивих аргумената.

Да би тестирао оданост и послушност своје војске, Краљ је, приликом свечаног изласка на море, у освојеном Бару, направио шалу. „Град Скадар су разметале виле, не дајући му да се учврсти... прије но се у зидове његове узидано чељаде. Хајде, Црногорци, који ће од вас дати се мору да нам море остане трајније..!²⁸ Тридесет војника хтело се жртвовати.

У својим најбољим беседама Краљ Никола се открива као човек завидне говорне културе и примерне говорничке компетенције. Једноставније казано – био је речит беседник и у приликама кад му се није дало да буде сасвим искрен. Начелима његовог мишљења и делања управљају државни интереси Црне Горе, династички интереси његове владарске куће, али и (до извесне мере наглашени) нарцистички Его. Он гдекад претерано хвалише и себе и свог оца и своју Црну Гору: „Ја доиста ни једном свјетском владару не завидим...”; „(...) и бесмртно име мојега милог родитеља, великог војводе Мирка”; „(...) и чинио с вама дјела која су мученичку Црну Гору издигла на невиђену до сада висину, и прибавила јој међу цивилизованим народима углед, који још до данас није достигао ниједан мали народ у свијету”.²⁹ И кад би било могуће да је све тако најбоље и највеличанственије на свету, мудар би беседник посудио сличну оцену од неког другог, уваженог сведока.

Краљеви апсолути – који управљају идејама његових беседа – јесу: Бог, Црна Гора, Српство, Русија. Он је искрено религиозан човек, али – што је за беседника важно ради остварења делотворног заједништва с публиком – он тиме иде у сусрет снажно утемељеној побожности свога народа. Беседник готово *маџијском „формулом”* започиње ратну Прокламацију херцеговачком народу (1876): „Вођен божјим провиђењем (...) ја сам ушао у Херцеговину да пресјечем ропске ланце...”³⁰ Но, у тој постојаној побожности, зна бити државнички мудар и толерантан према херцеговачким мухамеданцима: „У вјеру вашу као у светињу нико неће тицати”.³¹

²⁸ Исто, 104.

²⁹ Исто, 28, 24, 205.

³⁰ *Говори*, 92.

³¹ Исто, 93.

*

У својим изабраним говорима Краљ Никола се показује изузетно вештим државником, добрим писцем и врло даровитим беседником. Уз све то, његове беседе су значајна сведочанства драматичног израстања цивилизоване црногорске државе.

Branko POPOVIĆ, D. Sc.

KING NICHOLAS AS AN ORATOR

Résumé

The Speeches by King Nicholas I Petrović is the fourth book of his Collected Works (published by OBOD, Cetinje, 1969). More than 128 orations and speeches of larger importance have been collected there: that is, 80 shorter speeches written for special and solemn occasions, 48 longer speeches on military-political and state-parliamentary issues. Numerous shorter writings are not to be considered speeches, in the real sense of the word. These are only genuine orations that shall be dealt with in this work.

And, in such speeches, the importance and merits of a small state and its small dynasty are to be augmented, what is generally the truth of those small nations the endeavors of which are aimed at self preservation.

The author puts up theoretically the problem of a sovereign's orations and the manner he delivers them. A sovereign is the privileged orator. The authority - which other orators acquire by their own power, skillfulness and persuasiveness of their speeches, a sovereign has already acquired, much in advance, hence his orations are more that of the commands. The speeches of a sovereign are generally written and prepared by the ruler's officers, however, King Nicholas, as evidenced by his collaborators, used to write his most prominent speeches by himself. Being an eminent poet too, the style and words of his speeches are profound, rich in metaphorical and symbolic poetic figures. Revealed by the author are three different influences which could have determined the King's oratory gift: first of all, it is the influence of his famous ancestors (Bishop Peter the First and Bishop Peter II Njegoš), then the influence of national oral tradition, as well as the influence of French culture during his schooling.

The King's political and diplomatic speeches are extremely richly and wordy shaped - the demagogy of which is obvious and not hidden. On the other side, speeches delivered to the people, his warriors, army leaders are much more effective, persuasive and enthusiastic.

The selected speeches of King Nicholas present the sovereign as an extremely capable statesman, a good writer and a very talented orator, hence his orations provide a moving proof of a dramatic growth of Montenegrin state.

